

THE STATUS OF BALKH CITY DURING THE ASHTARKHANID RULE AND THE STRUGGLE FOR BALKH

Sharofitdin Nurmukhammadov

senior lecturer

Tashkent University of Applied Sciences

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Bukhara Khanate, Shaybanid, Ashtarkhanid, prince, heir apparent, khan, throne, struggle, Abdulmo'min, Boqi Muhammad Khan, Vali Muhammad Khan, Nadr Muhammad Khan, Balkh.

Received: 18.03.25

Accepted: 20.03.25

Published: 22.03.25

Abstract: This article analyzes the history of the Ashtarkhanid dynasty princes who ruled the Bukhara Khanate, their possession of Balkh as the city of the heir apparent, and their struggles for this city. Additionally, the administrative and political significance of the city within the Bukhara Khanate is examined based on available sources.

ASHTARXONIYLAR HUKMRONLIGI DAVRIDA BALX SHAHRINING MAQOMI VA BALX UCHUN KURASH

Sharofitdin Nurmuxammadov

katta o'qituvchi

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Buxoro xonligi, shayboniy, ashtarxoni, shahzoda, valiahd, xon, taxt, kurash, Abdulmo'min, Boqi Muhammadxon, Vali Muhammadxon, Nadr Muhammadxon, Balx.

Annotatsiya: Maqolada Buxoro xonligida hukmronlik qilgan ashtarxoniylar sulolasi shahzodalarining valiahdlik shari bo'lgan Balxga egalik qilish tarixi hamda bu shahar uchun kurashlari tahlil qilingan. Shuningdek, shaharning Buxoro xonligi ma'muriy-siyosiy ahamiyati mavjud manbalar asosida tahlil etilgan.

СТАТУС ГОРОДА БАЛХА В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ АШТАРХАНИДОВ И БОРЬБА ЗА БАЛХ

Шарофитдин Нурмухаммадов

старший преподаватель

Ташкентский университет прикладных наук

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Бухарское ханство, Шейбанид, Аштарханид, принц, наследный принц, хан, трон, борьба, Абдулмумин, Баки Мухаммадхан, Вали Мухаммадхан, Надр Мухаммадхан, Балх.

Аннотация: В статье анализируется история владения городом Балх, который являлся наследственным городом принцев династии Аштарханидов, правивших в Бухарском ханстве, а также их борьба за этот город. Кроме того, на основе имеющихся источников рассмотрено административно-политическое значение города в Бухарском ханстве.

O'zbekiston tarixining Buxoro xonligida ashtarxoniylar sulolasi hukmronlik qilgan davridagi siyosiy voqealarni o'rganish, toj-u taxt uchun kurash jarayonlaridagi hokimiyatning legitim (qonuniy, tan olishish) tizimi va bunda ma'muriy o'lkalarning strategik o'rnini har tomonlama tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, O'rta Osiyoning janubiy o'lkalari XVI-XVII asrlar davomida mazkur davrning uch yirik mamlakati: Buxoro xonligi, Eron safaviylari va Boburiylar imperiyasi o'rtasidagi siyosiy jarayonlarda asosiy kurash maydoniga aylangan edi. Ayniqsa, Balx shahri juda muhim o'ringa ega bo'lib, ushbu omilni inobatga olgan ashtarxoniy hukmdorlar odatda, shahar boshqaruviga eng yaqin shaxslarni, valiahd shahzodalarni tayinlashar edi. Shuningdek, Balx shahri – shayboniylar qadim va o'rta asr davlatlarida ma'muriy markaz vazifasini bajarib kelgan bolsa, shayboniy Abdulloh Bahodirxon (1583-1598) davridan boshlab valiahd boshqaruvidagi shahar maqomiga ega bo'ldi.

1598-1601-yillarda Balxda shayboniy Abdulamin sulton (1598-1600, Sulaymon ibn Jonibekning o'li), Ibrohim sulton (1600-1601)lar hokimlik qildilar. Ibrohim sulton shayboniylardan Suyunch Muhammad sultonning o'g'li bo'lib, ungacha shoh Abbos I (1587-1629) saroyida Isfahonda istiqomat qildi. Ibrohim sulton keyinchalik, xalqqa, shuningdek, amaldorlarga ham zulm qilgan [1, 189]. Ular Samarqand hokimi Boqi Muhammadxon va uning ukasi Vali Muhammadlarga yordam so'rab murojaat qilishga majbur bo'ldilar. Boqi Muhammadxon to'xtovsiz Balx ustiga qo'shin tortdi. Bu yurish 1601-yilning iyulidan sentabrigacha davom etdi. Balxning e'tiborli amirlari Nazarbiy va Shukurbiy shahar darvozalarining kalitini olib chiqib, shaharni ashtarxoniylarga taslim qildilar. Shunday qilib, 1601-yilning dekabr oyida Balx ashtarxoniylar qo'liga o'tdi. Shu yerda Yor Muhammadxonning

o'g'li Joni Muhammadxon nomiga xutba o'qilib, oliy hukmdor deb e'lon qilindi, Balx shahri hokimligiga esa Vali Muhammadxon tayinlandi [1, 189-193]. Shu davrdan boshlab Balxning ashtarxoniylar davri uchun ham valiahd shahri maqomi tiklandi.

Buxoro xoni Nadr Muhammadxon davrida davlatchilik asoslari zaiflasha boshlaydi. U davlatni boshqarishda akasi Imomqulixon erishgan yutuqlarni takrorlay olmadi. Xususan, u xonlik hududlarini o'z o'g'illari va nabiralariga suyurg'ol qilib taqsimlab berdi. Xususan, Abdulazizga Samarqand, Xusrav Sultonga Badaxshon va Qunduz, Subhonquli Sultonga Balx, Qutlug' Muhammad Sultonga Hisor, Abdurahmon Sultonga Shibirg'on va Andxo'y, nabirasi Qosim Sultonga Huzor, jiyanlari Muhammadyor Sultonga Shahrisabz, So'fi Sultonga Talixon hududlarini boshqarish huquqi beriladi [2, 264]. Bu esa markaziy hokimiyatning kuchsizlanishiga olib keladi.

Taxtdan ag'darilgan xon Balxga boradi va Hind shohi Shoh Jahondan yordam so'raydi. Hukmdor esa o'z o'g'illari Avrangzeb va Murodbaxshni Balxni bosib olish uchun yuboradi. Ular Nadr Muhammadning o'g'li Xisrov Sultonni mag'lub etib, Hindistonga asir qilib yuboradilar. Bundan xabar topgan Nadr Muhammad Shibirg'on va Marv orqali Eronga, Abbos II huzuriga qochishga majbur bo'lgan. Eron hukmdori Shoh Abbos II uni yuksak ehtirom bilan kutib olgan. Manbalarda aytilishicha, shohning o'zi a'yonlari bilan shahardan ikki soatlik yo'lga chiqib, Buxoro xonini a'lo darajada kutib olgan va a'lo navli ot sovg'a qilib, unga o'tqazgan holda shaharga olib qaytgan. Abbos va Nadr Muhammad shaharga kirgach, Buxoro xoni sharafiga tantana va had-hisobi yo'q mushakbozlik o'tkazilgan [2, 127]. Nadr Muhammadxon ikki yarim yil Eronda yashaganidan so'ng, shoh unga katta miqdorda qo'shin berib, Balxni qaytib egallashiga ko'maklashadi [2, 26-127].

Nadr Muhammadning Hindiston bilan aloqalarni yo'lga qo'yishi Balx hokimi bo'lgan davrda boshlangan. Xususan, shu davrda Hindiston shohi Shoh Jahon (1627-1658) bilan elchilik aloqalarini yo'lga qo'ygan. U o'z elchisi Vaqqos Hojini 1632-yilda Hindistonga yuboradi. Bunda javoban hind shohi ham Tarbiyatxon boshchiligidagi elchilar missiyasini Nadr Muhammad huzuriga yuboradi [10, 170].

Abdulaziz ibn Nadr Muhammad 1613-yilda aprel oyida Balxda tug'ilgan bo'lib, bu davrda otasi Nadr Muhammad Balx hokimi edi. Abdulazizxonning onasi Jo'ybor Xojalardan birining qizi bo'lgan Abdurahim Xojaning qizi Poshsho oyim edi [14, 39]. Abdulazizxon otasi nazoratida 1626-yildan Xuttalon viloyatini boshqara boshlagan bo'lsa, 1630-1642-yillar oralig'ida Balxning g'arbiy tumanlarini idora qilgan [13, 49]. 1642-yilda Nadr Muhammadxonga akasi Imomqulixon taxtni qoldirgandan so'ng, yangi xon mamlakatning barcha hududlarini o'z og'illariga suyurg'ol

sifatida boshqarishga in'om etadi. Shunday sharoitda Abdulazizxon ham quruq qolmaydi. Unga xonlik markaziy hududlaridan biri bo'lgan Samarqand hokimligi topshiriladi [2, 164].

Abdulazizxon hukmronlik davri faqatgina tashqi dushmanlarga qarshi hujum bilan emas, balki o'z birodarlari bilan ham hokimiyat uchun kurash bo'lgan o'ziga xos bir davr sifatida tarixda qolgan. Abdulazizxon ukasi Subhonquli rasmiy jihatdan valiahd den e'lon qilinib, Balx viloyatida hokimlik qilsa-da, Abdulazizxon bunga rozi bo'lmagan va ukasidan bu maqomni tortib olish uchun yana bir ukasi Qozim Sultonni Balx ustiga yuborgan. Shuni ta'kidlash joizki, Qosim Sulton shoirtabiat va ijodkor shahzoda bo'lib, harb ishiga mohir bo'lmagan. Buning natijasida, u Subhonqulixon elchilaridan biri tomonidan qatl etilgan [2, 128]. Shahzodalar o'rtasidagi bunday kurashlar natijasida Subhonquli tomonidan yana bir birodari – Qutlug' Sulton ham halok etilgan edi [4, 125].

Subhonqulixonning Iskandarxon, Mansurxon, Ibodullaxon, Muhammad Siddiqxon, Abdulqosim sulton, (hammasi Balxda dafn etilgan), Ubaydullaxon, Asadulla sulton va Abulfayzxon ismli o'g'illari bo'lgan (Mazkur shahzodalarning ayrimlari ismiga “xon” unvonining qo'shilishi shayboniylar sulolasida bo'lgani kabi ularning Buxoro yoki Balx taxtiga o'tirganligi bilan bog'liq. “Sulton” esa, taxtga o'tirish nasib etmagan sulolaning barcha vakillariga nisbatan qo'llanilgan.). Shulardan dastlabki oltitasi Subhonqulixon tirikligidayoq vafot etgan edi [12, 38].

1681-yilda Abdulazizxon taxtdan taxtdan voz kechadi. Bunga bir necha sabablar bor edi. Birinchidan, uzoq davom etgan Xiva xonligi bilan urush xonning tinka-madorini quritadi. Bundan norozi qatlam ham ko'payib ketgan edi. Ikkinchidan, o'z ukasining doimiy ravishda akasi bilan kelishmovchiliklari edi. Ukasi Subhonqulixon otasi 1651-yil Balx hokimi bo'ladi va Abdulazizxon bilan xonlik taxti uchun kurash olib boradi. Ikki o'rtada sulh 1658-yilda xonning ustoz Abdulg'afforxo'ja vositachiligida tuziladi. Unga ko'ra, Subhonqulixon akasining hokimiyatini tan oladi. Evaziga u valiahd deb e'lon qilinadi, va Balx hokimligini qonuniylashtiradi [2, 268], lekin xutba ham, tanga ham Abdulazizxon nomi bilan bezatildi [4, 128].

Nadr Muhammadxon xonlik taxtiga o'tirgandan so'ng, o'g'li Subhonqulini dastlab Soli Saroyga (Soli Saroy Amudaryoning janubida Chig'atoy xoni Qozonxon tomonidan bunyod etilgan va o'zi shu joyni qarorgoh qilgan edi) hokim qilib yuboradi. Lekin tezda fikrini o'zgartirib, uni 1642-yilda Balx hokimi etib tayinlaydi. Bu safar ham Subhonqulining Balx hokimi bo'lishi uzoqqa bormaydi. Endi Nadr Muhammadxon o'g'lini Balx hokimligidan ozod etib, unda Kaxmer o'lkasi hokimligini in'om etadi [13, 39]. Fitna natijasida xonlik taxti Abdulazizxon tomonidan egallangach, Nadr Muhammad Balx taxtini o'z qo'lida saqlashga

urinib, bu shaharga boradi. Ammo boburiylardan so‘ralgan yordam beg‘araz bo‘lmaydi. Aka-uka Abdulazizxon va Subhonqulixonning 1651-yildagi Balxga hujumi natijasida, Nadr Muhammadxon shaharni o‘g‘li Subhonquli boshqaruviga topshirib, o‘zi haj ziyoratiga ketishga majbur bo‘ladi. Ushbu holatdan kelib chiqib, ko‘plab tadqiqotlarda Nadr Muhammadxonning taxtdan ketishi o‘z ixtiyori bilan amalga oshirilganligi aytib o‘tilgan [3, 129-130].

Subhonqulixon oliy taxtni egallamasdan oldin, Balx taxtida o‘tirgan paytidanoq Xorazm xoni Abulg‘ozi Bahodirxon bilan yaxshi munosabat o‘rnatishga hakarakat qilgani ma’lum [9, 27]. Uning yordamida Buxoro taxtni egallashga umid bog‘lagan. “Shajarai turk” asarida keltirilishicha, u hatto Abulg‘oziyxon huzuriga Buxoroni egallashini so‘rab elchi yuborgan: “... *nogoh Balx xoni Subhonqulixon din elchi keldikim, akam Abdulazizxon qasd qilgan ermishkim, meni o‘lturgay, taqi Balxni ham olgay, emni mening otam va akam sizsiz. Mening sizdan o‘zga pushti panohim yo‘q. Agar siz aning birlan yov bo‘lib Buxoroni chopmasangiz, ul kelib Balxni ham olur va meni begunoh o‘lturur*”, *teb. Ammo Subhonqulixon Abulg‘oziyxonning inilari Sharif Muhammad sultonning qizini olib erdi. Xoni jannat makon (Abulg‘oziga) g‘a kuyov erdi. Ul sabab bu so‘zlarni aytib yuborib erdi*” [1, 185]. Yuqoridagi jummalardan anglashiladiki, Subhonqulixon Xorazm xoni Abulg‘ozixonga kuyov bo‘lgan va shu orqali ittifoq iplari mustahkamlangan.

Subhonquli Abdulazizxon unga taxtni topshirganiga qadar, ya’ni 1651-1681-yillar davomida Balx va Badaxshon hududlarini boshqaradi.

Garchi Subhonqulixon xonlikni birlashtirishga harakat qilgan bo‘lsa-da, ammo Balx mojarosi doimiy uni tashvishga solib keldi. Aynan, shuning natijasida bir nechta o‘g‘illari birodarkushlik qurboni bo‘ldi. Keyinchalik, Balx hokimi etib tayinlangan Mahmudbiy bilan ham bir qancha qonli urushlar olib bordi. O‘zaro urushlardan so‘ng Balx hokimi Mahmudbiyga yon berishga majbur bo‘ldi va nabirasi Muhammad Muqimxonni Balxga noib sifatida yubordi [15, 174-175].

1681-yil xonlik taxtiga o‘tirgan Subxonqulixon mamlakatdagi ichki nizolarni bartaraf etish barobarida o‘zidan so‘ng taxtga o‘tiradigan valiahdni tayinlashi ham kerak edi. Uning bir nechta o‘g‘illari bo‘lib, bular: Iskandarxon, Abulmansur sulton, Ibodulla sulton, Siddiq Muhammad sulton, Ubaydulla sulton, Abulfayzxonlardir [7, 279-280]. Xonlik an’anasiga ko‘ra, valiahd Balx viloyati hokimi bo‘lishi kerak edi. Bunday sharafiga dastlab, Iskandarxon erishadi va Amudaryodan janubga o‘tib Balx viloyatini idora qilishga kirishadi [4, 136]. Lekin uning hukmronligi uzoqqa bormadi. Bunga sabab 1683-yilda akasi Abulmansur sultonning ishonchli odami Mavzun Suray Iskandarxon ovqatiga zahar aralashtiradi, natijada u vafot etadi. Bu vaqtda Iskandarxon endigina 28 yoshga kirgan edi [8, 118].

Shundan so'ng Abulmansur sulton Balx noibligini ko'zlay boshlaydi. Lekin otasi Subxonqulixon uning kirdikorlaridan xabardorligi va taxtga nomunosibligini sezib, Balx noibligini Iskandarxonning kichik ukasi Ibodulla sultonga in'om etadi. Lekin Balx xalqi esa unga itoat qilmadi. Ibodulla sulton o'rniga viloyatga noib bo'lgan akasi Abulmansurning boshqaruvi esa to'rt oy davom etdi. Bunga Ibodullaning taxtga da'vo qilishidan qo'rqib, unga fitna uyushtirgani va buning oqibatida yana bir ukasining qotiliga aylangani sabab bo'ladi [4, 136]. Shunday qilib, Abulmansur sulton taxt ilinjida harbiy-siyosiy layoqatga ega bo'lgan o'z ukalarini fitnalar oqibatida birin-ketin oradan olib tashlashga erishgan.

Shu jarayonda Subhonqulixonning yana bir o'g'li siyosat maydonida bo'y ko'rsata boshladi. Bu shahzoda Siddiq Muhammad bo'lib, u ham kelajak taqdiri uchun kurashga qo'shilib, dastlab akasi bilan g'oyaviy raqobatga kirishgan bo'lsa, keyinroq esa asosiy maqsad – taxtga da'vogar sifatida ochiq kurasha boshlagan [15, 165-175]. Siddiq Muhammad dastlab o'z oldiga akasi Abulmansurning olib borgan siyosatidan norozi beklarni yig'a boshlagan va buning natijasida Abulmansurni ag'darish ishi bo'yicha fitna guruhi shakllanadi [7, 279]. Abulmansur ammasi Shamsiya bonu xonimning holidan xabar olish uchun borayotgan vaqtda bir guruh fitnachilar tomonidan o'ldirildi. Bu vaqtda Abulmansur atigi 22 yoshda bo'lgan edi [8, 121-122]. O'z-o'zidan ayon bo'ladi-ki, endi Balx hokimi bo'lish navbati Siddiq Muhammadga yetgan edi va shunday bo'ladi ham. 1683-yildan boshlab u Balxni mustaqil idora qila boshlaydi [15, 165]. Siddiq Muhammadning Balxda yuritayotgan siyosati otasi Subxonqulixonning noroziligiga sabab bo'la boshlaydi. Chunki u o'ta ketgan shuhratparast bo'lib, ba'zan otasiga ham bo'ysunishni istamagan. Hatto, Xiva xoni Anushxon (1663-1686) Movarounnahrqa qarshi yurish qilganda, Subhonqulixon o'z o'g'li Siddiq Muhammaddan harbiy yordam so'raganida unga yordam bermaydi [4, 136]. Shuningdek, u otasining ruxsatisiz Hindistonga elchi yuborgan va bu holat Subhonqulixon ko'ngliga g'ulg'ula slogan [15, 166]. Bundan tashqari, Balxda o'z xohishicha siyosat yurgizib, xonlikning ba'zi e'tiborli amir va ulamolariga tazyiq ham o'tkazadi. "Muhit at-tavorix" asari muallifining yozishicha, Siddiq Muhammad sulton obro'li shayxlardan biri bo'lgan Xasan xojani haqorat qilib, Balx shahridan badarg'a qilgan [9, 70]. Vaziyatning chigallashib ketayotganini tushungan Subhonqulixon o'g'lining jilovini tortib qo'yish maqsadida 1685-yilning kuzida Balxga qarshi yurish qilib, shaharga kiradi va Siddiq Muhammad hamda uning tarafida bo'lgan fitnachilar qo'lga olinib, barchasi o'z jinoyatlari uchun jazoga mahkum etiladi. Balxlik tarixchi Muhammad Yusuf Munshiyning yozishicha, Subhonqulixon o'g'li Siddiq Muhammadni zindonga tashlashni buyuradi va 3 oy davomida zindonda yotgan Siddiq Muhammad bezgak kasaliga chalinib 21 yoshida bu dunyodan ko'z yumadi [8, 138-139]. Lekin,

buxorolik muarrix Muhammad Amin Buxoriyning yozishicha (1700), Subhonqulixon o'g'lini boshqa fitnakorlar qatori qatlga hukm etgan [9, 80].

Birin-ketin to'rt o'g'lidan ayrilgan Subhonqulixon bu jarayonlardan xulosa chiqarib, Balx noibligiga o'zining ishonchli vakillarini tayinlaydi. Dastlab Biy Otaliq (*xonlikda shahzodalar tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi mansab, ota vazifasini bajaruvchi*), u vafot etganidan so'ng 1687-yilda Mahbudbiy otaliq (keyinchalik, Muqimxonning otalig'i) Balxga noiblik qilgan [4, 137]. Subhonqulixon Balxni bu yerda ilgari hokim bo'lgan marhum o'g'li Iskandarxonning farzandi Muqimxonga bergan bo'lsa-da, aslida uning otalig'i Mahmudbiy tomonidan boshqaruv amalga oshirilardi. Keyinchalik, Subhonqulixon vafot etgach, Muqimxon Buxoro taxtiga chiqqan amakisi Ubaydullaxon (1702-1711)ning hokimiyatini tan olmadi va o'zini mustaqil deb e'lon qildi. U 1702-1707-yillarda Balx xonligining hukmdori bo'lgan [9, 236].

Mahmudbiy otaliq ko'magiga tayangan Muqimxon 1703-yilda Qobodiyonni, 1704-yilda esa Termizni Balxga qo'shib oladi. Lekin Balxning ham mustaqilligi uzoqqa bormadi. Muqimxon o'z otalig'i Mahmudbiy boshliq saroy beklarining fitnasi natijasida, 1707-yil martda o'ldiriladi [11, 265]. Shundan so'ng Ubaydullaxon Balxga qarshi hujumga o'tib, 1707-yil 27-mayda shaharni bo'ysundiradi [11, 265]. Xonlikning ikkinchi ma'muriy markazi bo'lgan Balx egallanganidan so'ng, ushbu shaharni boshqarishni shu vaqtga qadar otaliq lavozimida faoliyat yuritgan Odilbiy mingga topshiradi [6, 142]. Bundan xon siyosiy maqsadni ham ko'zlagan edi. Chunki Balxda biror shahzoda taxtga o'tiradigan bo'lsa, keyinchalik u, Buxoro xonligi taxtiga ham da'vo qila olardi. Shuning uchun ham u shahzodani emas, balki o'zining yaqin amaldorlaridan biri bo'lmish Odilbiy mingni tayinlagan edi.

Subhonqulixon vafot etganda Ubaydulla sulton va Asadulla sultonlar yosh yigitlar bo'lib, Ubaydulla sulton ham akalari yo'lidan borib, Balxga va bu orqali valiahdlikka da'vogar bo'lgan. Asadulla sultonni yirik amirlardan Javshan qalmoq orqali fitna qurboni qilgan [12, 38]. Albatta, valiahdlikdan o'z ukasini chetlatishda suyuqli ayoli Bibi Poshshoning roli bo'lishi, ehtimol. Chunonchi, mamlakat boshqaruvida uning kuchli ta'siri sezilgan [8, 227]. Bu ayoldan Ubaydullaxon Abdulla sulton (*ba'zi manbalarda Abulg'azi ham deb aytilgan*) ismli farzand ko'rgan [12, 38].

Xulosa qilib aytish mumkinki, Balx tarixan Movarounnahr va Eron o'rtasida muhim strategik nuqta bo'lgan. Shaharda hokimiyatning markazlashuvi va u erdagi siyosiy o'zgarishlar xonlikdagi taxtni saqlash uchun juda katta ahamiyatga ega edi. Balxning valiahd shahri bo'lishi, uning barcha siyosiy va harbiy ahamiyatini kuchaytirdi. Balx o'zining siyosiy markaz sifatida xonlikdagi kuchlar o'rtasidagi kurashlarning bir qismi bo'ldi. Vali Muhammadxon va Imomqulixon o'rtasidagi nizolar, shuningdek, uning Eron bilan bog'liq aloqalari Balxni valiahd

shahri sifatida tan olishni tasdiqlaydi. Balxda o'tgan ko'plab siyosiy va diplomatik qarorlar, shaharning valiahdlik pozitsiyasini mustahkamladi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar:

1. Абулғозий Баҳодирхон. Шажараи турк. – Т.: Чўлпон, 1992.
2. Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиқ тарихи. – Т.: Шарқ, 2001.
3. Алексеев А.К. Политическая история Тукай-Тимуридов. – С.-Петербург: С.-Петербургского Университета 2006.
4. Арминий Вамбери. Бухоро ёхуд Мовароуннахр тарихи. 2-қисм. – Т.: Info capital group, 2019.
5. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. – Т.: Ўқитувчи, 1994.
6. Мир Мухаммад Амин Бухорий. Убайдуллонаме / Перевод и примечания А.А.Семёнов. – Т.: Фан, 1957.
7. Мирзо Салимбек. Кашкўли Салимий. Таворихи муттақадимин ва муттаахирин. / Форс тилидан таржима ва изоҳлар муаллифи Н.Йўлдошев. Бухоро:Бухоро нашриёти, 2003.
8. Мухаммед Юсуф Мунши. Муқим-ханская история. Перевод с таджикского, предисловие, примечания и указатели Семёнов А.А. – Ташкент: Издательство Академии наук Узбекской ССР, 1956.
9. Мухаммад Амин Бухорий. Муҳит ат-таворих. / Форс тилидан таржима, кириш ва изоҳлар муаллифи Д.Ю.Юсупова ва У.Ҳамроев. – Т.: Фан, 2020.
10. Низомиддинов Н. Буюк бобурийлар тарихи. – Т.: Фан ва технология, 2012.
11. Ражабов Қ., Иноятлов С. Бухоро тарихи. – Т.: Тафаккур, 2016. 265-б.
12. Сангирова Д. Бир сулола шажараси ҳақида. // Шарқ машъали. – №2. – Т., 2018.
13. Султонов Ф., Бозорбоев Ф. Ўзбекистон ҳукмдорлари. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2007.
14. Тўраев Ҳ. Аштархоний Абдулазизхон. // Бухоро мавжлари. 4-сон, 2008.
15. Хожа Самандар Термизий. Дастур ул-мулук. / Форс-тожик тилидан таржима, кириш ва изоҳлар муаллифи Ж.Эсонов. – Т.: Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1997.